

МРНТИ 06.71.03Ж.М. Садыкова¹, А.С. Көшек²

¹²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана,
Қазақстан
(E-mail: sjm67@mail.ru)

Мұнай өңдеу кешені елдің экономикалық қауіпсіздігінің негізі

Аннотация: Бұл мақалада мұнай өңдеу кешендерін елдің экономикасын қауіпсіздігін қорғау және экономикалық даму үдерісін жетілдіру жолдары мен шешімдері қарастырылады. Сонымен қатар Қазақстан 2050 стратегиясы бойынша еліміздің экономикасы мықты дамыған 30 ірі мемлекеттердің қатарына кіру мәселесі қарастырылады.

Кілт сөздер: экономикалық қауіпсіздік, мұнай өңдеу кешені, облыстың экономикасы, ел экономикасы, Қазақстан 2050 стратегиясы.

Ұлттық қауіпсіздік - бұл мемлекеттің, қоғамның, азаматтарының жеке және сыртқы қауіптерден қорғау жағдайы. Ұлттық қауіпсіздік түсінігіне экономикалық қауіпсіздік, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясат қауіпсіздігі, әскери, ақпараттық, әлеуметтік, рухани, экологиялық және басқа да түрлері кіреді.

«Ұлттық қауіпсіздік» ұғымы алғашқы рет саяси лексиконда 1904 жылы Президент Т.Рузвельттің конгреске «Панама каналының қосылуы ұлттық қауіпсіздікке пайдасы бар» деп баяндама жасағанда қолданылды [6].

Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі түсінігіне сәйкес ұлттық шаруашылықтың ішкі және сыртқы қауіп-қатерлерден қорғалу жағдайы, сонымен қатар қоғамның, оның экономикалық және әлеуметтік-саяси қарқынды дамуын тұрақты қамтамасыз етеді [5].

Экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің халықаралық аспектілері индустрияландырылған және дамушы елдер арасындағы қатынастарды дамыту үшін айрықша маңызды. Олар, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының, 42/165 рұқсаттамасында «Халықаралық экономикалық қауіпсіздік» және Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысының баяндамасында «халықаралық экономикалық қауіпсіздік» (маусым 4, 1987 БҰҰ

құжат А/42/314) талдау жасалды. Бұл құжаттар әлемдік экономиканың негізгі мәселелерін қарастырады, дамушы елдердің экономикалық қауіпсіздігіне ұлттық және халықаралық қауіп-қатер көздерін талдайды [8].

90-шы жылдардың ортасынан бастап ұлттық қауіпсіздікті ұйымдастыру мәселесі Қазақстан үшін аса өзекті болды. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан 1996 жылы - «Елдегі жағдай және 1997 жылғы ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы», 1997 жылы «Қазақстан - 2030. Тұрақтылық, қауіпсіздік, өркендеу және барлық қазақстандықтардың әл-ауқатының артуы» халқына жолдауында жарияланып, құрылымы айқындалды [7].

Президентіміздің тағы бір: «Қазақстан-2050 стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында «Біз Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығында бірінші болып жеке меншікке, еркін бәсекелестікке және ашықтық принциптеріне негізделген нарықтық экономиканың заманауи үлгісін жасадық. Біздің моделіміз шетелдік инвестицияларды тартудағы мемлекеттің белсенді рөліне негізделген.

Біз елімізге 160 млрд. доллардан астам шетел инвестициясын тарттық. Кәсіпкерлік қызмет үшін негізгі талаптар мен заманауи салық жүйесі қалыптасты.

Біз ұлттық экономиканы жоспарлы түрде әртараптандыру-дамыз. Үдемелі индустрияландыру бағдарламасында екі бесжылдықта экономикамыздың бет-бейнесін өзгертіп, оны шикізаттың әлемдік бағаларының ауытқуына тәуелсіз ету міндетін қойдым.

Стратегия-2030 қабылданғаннан бері 15 жыл ішінде мемлекетіміз әлемдегі ең серпінді дамушы елдер бестігіне енді.» деп ел алдына мақсат қойды [9].

Экономикалық қауіпсіздік - елдің жалпы қауіпсіздік жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Бұл мемлекеттің, қоғамның, экономиканың іс жүзінде барлық құрылымдарына әсер етеді. Қазақстанның қауіпсіз дамуына ықтимал қауіп-қатер еліміздің аймақтарында әлеуметтік-экономикалық дамуының біркелкі емес деңгейінің жоғарылауы қауіпі жатады [1].

Жалпы алғанда, ұлттық экономиканың маңызды көрсеткіштерінің өсуі халықтың өсуін, еңбек өнімділігінің өсуін, шағын және орта кәсіпорындардың санының тұрақты өсуін

қамтамасыз етеді және де инфляция және жұмыссыздық деңгейін төмендетеді. Ағымдағы үрдістердің негізгі алғышарттары - бұл өнеркәсіп өнімдерінің өсуі, импортты алмастыру бойынша іс-шараларды жүзеге асыру, салалық бағдарламаларды жүзеге асыру, инновациялық жобаларды енгізу, салықтық жеңілдіктер беру, тауарлық қоспаларды және тұтынушылық сұранысты кеңейту [10].

Мұнай саласы - елдің экономикалық қауіпсіздігін қалыптастыруда маңызды қызмет атқарады. Қазақстанның ағымдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайында еліміздің өңірлерінің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша үкімет қызметінің негізгі бағыттары ерекше.

Сондай-ақ, жеке аймақтың тұтастай елдің қауіпсіздігін қалыптастыру мүмкіндігіне, дамып келе жатқан экономикалық қатерлерге төтеп беруге және өзі де одан ары қарай дамуына ерекше мүмкіндік беріледі.

Өңірдің экономикалық қауіпсіздігі - бұл аймақтың экономикасын тұрақты, үздіксіз дамыту және жетілдіруге бағытталған, соның ішінде сыртқы және ішкі қауіптерге қарсы іс-қимыл жасау механизмі.

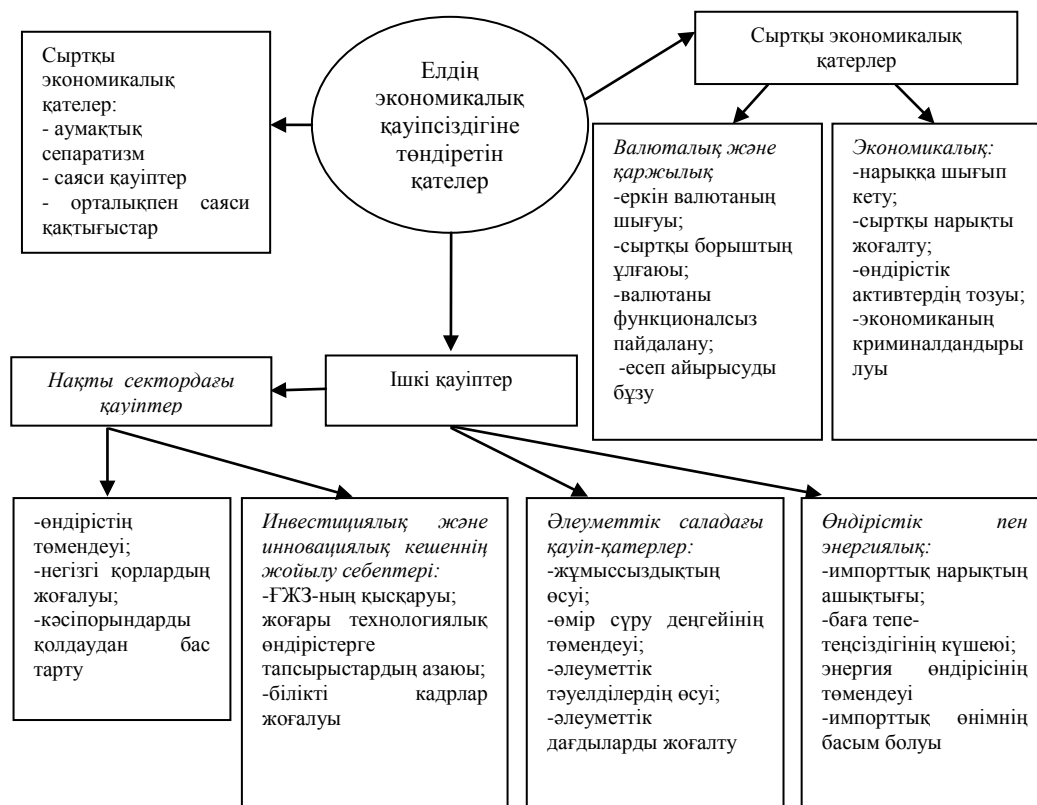
Аймақтың экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жиынтығы ұлттық экономиканың даму тетіктерін, сондай-ақ ұлттық-мемлекеттік мүдделерді жүзеге асыруға, сонымен қатар қауіптердің пайда болу мүмкіндігін бағалауға және болжауға тиіс. Аймақтың экономикалық қауіпсіздігіне қауіп-қатерлер төндіретін факторлар төмендегі суретте көрсетілген.

Аймақтың экономикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін факторлардың құрылымы [2].

Аймақтық экономикалық қауіпсіздік мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуы тиіс:

- экономикалық даму мен мемлекеттің тәуелсіздігін қамтамасыз ету;
- ұлттық экономиканың тиімділігін арттыру;
- аймақтың автономиясын және экономикалық тиімділігін арттыру;
- инновациялар көлемін ұлғайту;
- тауарлар мен қызметтер өндірісін кеңейту;

- ішкі және сыртқы нарықтарда аймақтың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету (1 сурет).

1 - сурет

Еліміздің бағына орай, мұнай-газ кешені (МГК) еліміздің негізгі энергетикалық секторы және де ең маңызды ұлттық экономикалық кешендердің бір бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта МГК Қазақстанның энергетикалық ресурстарының 4/5-ін бөлігін өндіреді және салық түсімдерінің негізгі көзі болып табылады. Бұл кешен федералды бюджет кірістерінің 50% -ын, шоғырландырылған бюджеттің 15% -ын, мемлекеттік валюталық түсімнің 48% -ын, Қазақстанның өнеркәсіптік өндірісінің 20% -ын құрайды, облыстың жұмыс істейтін тұрғындарының 6% -ын құрайды.

Сондықтан қазіргі кезеңде отандық мұнай өнімдері нарығының тиімді жұмыс істеуі аймақтың экономикалық қауіпсіздігін қалыптастырудың негізгі элементі және тұтастай елдің тұрақты және тұрақты экономикасы ретінде өткір мәселе болып отыр.

Қазақстанның 2050 жылға дейінгі экономикалық дамуының қабылданған стратегиясына сәйкес, мұнай және газ өндіру өнеркәсібі елдің экономикалық өсуінің локомотиві рөлін атқаруы тиіс. Қазақстандық компаниялар мұнай өндіруді 40% -ға (жылына 250 млн т дейін), сондай-ақ 15% -ға дейін (55% млрд. куб.м дейін) мұнай өндіру жоспарланып отыр.[3]

Мұнай кешені барлық деңгейдегі бюджеттердің айтарлықтай жоғары болуына және салық түсімін қалыптастыруға айтарлықтай үлес қосып отыр. Бұл үлес өнеркәсіптік өндірістегі кешеннің үлесінен әлдеқайда жоғары.

Бұл салада 349 кәсіпорын, оның ішінде 34 ірі мұнай өңдеу зауыты (МӨЗ) және май өндіру зауыттары бар.

Магистральдық мұнай құбырларының ұзындығы шамамен 50 мың км, ал мұнай құбырлары - 19,5 мың км. Индустрияның құрылымын 5 үлкен тігінен интеграцияланған компаниялар құрайды. Солардың арасында ең мықты компаниялар «Казмұнайгаз», «Ембімұнайгаз», «Тенгизшевройл», «Норт Каспиан оперейтинг компаниі» және «PetrolKazakhstan» мұнай компаниялары.

1 кесте: Мемлекет көрсеткіштері

Көрсеткіштер		Жылына		
		2015	2016	2017
Жалпы кірістер	трлн. тенге	3 954,7	4 338,4	4 520,8
	ЖІӨ	20,9	21,8	21,6
Мұнай мен газ кірістері	трлн. тенге	1 641,9	2 158,0	2 682,6
	ЖІӨ	10,4	10,9	11,3

Ел экономикасында мұнай өнеркәсібінің орасан зор рөліне қарамастан, жақында болған жағымсыз әсерлер өнеркәсіптік мұнай қорларының артуы мен оны өндіру көлемі арасындағы пропорцияларды бұзумен байланысты. 2016-2017 жыл аралығында мұнай өндіру 49,756-ден 54,091 млн тоннаға немесе 4,335 млн. тоннаға дейін өсті, бұл орташа жылдық өсімнің 1,3% құрайды.

Мұнай өңдеудің орташа жылдық өсу қарқыны 1,3% -ды құрады, яғни 49,756-ден 54,091 млн. тоннаға дейін артты. Мұнайды өндіру мен қайта өңдеу көлеміндегі мұндай айырмашылық елдің ішкі нарықтарында мұнай өндіру

мүмкіндігін шектейді және оны ұлғайту көлемі экспортқа жіберілетін болады [4].

Тағы бір проблема мұнай өндеуде инновациялардың жоқтығы. Әлемдік мұнай-газ саласында соңғы жылдары ғылыми және технологиялық серпіліс орын алды. Сонымен қатар Қазақстанның отын-энергетикалық кешені (ОЭК) осы инновациялық үдерістен шет қалды. Бүгінгі таңда Қазақстанның мұнай өнеркәсібіндегі жоғары технологиялық өнімдерді өндірудегі үлесі тек ғана 2% құрайды. Қазақстандық компаниялар өз аумағында бұрғылау үшін шетелдік патенттер сатып алуға мәжбүр.

Өңірлердің экономикалық қауіпсіздігін нығайту аймақтық жоспарлау құжаттарын, облыстардың экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мақсатты бағдарламаларын әзірлеу арқылы экономикалық өсуді, мемлекеттік реттеуді жетілдіру арқылы қамтамасыз етілуі керек. Экономикалық аумақтың тұрақтылығын және белгілі бір тәуелсіздікті, елдің экономикасымен өзара әрекеттесуді қалыптастыру қажет.

2 кесте: МӨЗ-дің зауыттарының көрсеткіштері және Қазақстанның экономикалық аймақтарында орналасуы

Экономикалық аймақ	Мұнай компаниялары	Мұнай өндірісі
Атырау облысы, қ. Атырау	ТОО «Тенгизшевройл»	26,7 млн тонн
Батыс Қазақстан облысы, қ. Ақсай	КарачаганакПетролиум Оперейтинг	12,2 млн тонн
Атырау облысы, қ. Атырау	АО «РД «КазМунайГаз»	8,1 млн тонн
Манғыстау облысы, қ. Ақтау	АО «Мангистаумунайгаз»	6,3 млн тонн
Ақтөбе облысы қ.Ақтөбе	АО «СНПС- Актобемунайгаз»	5 млн тонн
Қызылорда облысы, қ. Қызылорда	АО «Петро Казахстан КумкольРесорсиз»	2,2 млн тонн
Манғыстау облысы, қ. Ақтау	АО «Қаражанбасмунай»	2,1 млн тонн

Экономиканың мұнай секторы, елдің экономикалық қауіпсіздігінің маңызды бөлігі ретінде, инфляцияға қарсы, валюталық, инновациялық және ғылымды қажет ететін өнімдер нарығын дамытуды ынталандыру мен қолдауды қажет етеді.

Әдебиет тізімі

1. Быков В.П, Дембовская О.А, Лебедько Е.М. Өңірлердің экономикалық қауіпсіздігі және қазіргі жағдайда қауіптерді жеңу. - Брянск: БГИТА, 2012. - 248 б.
2. Криворотов В.В, Калинина А.В, Эриашвили Н.Д. Мемлекеттер мен өңірлердің экономикалық қауіпсіздігі. - М: Юнити-Дана, 2011. - 352 б.
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. Сайт: www.stat.gov.kz.
4. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты: <http://www.akorda.kz>
5. Гордиенко Д.В Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздік негіздері. Аналитикалық баяндама / 2009. - 5 б.
6. Олейникова Е.А Экономикалық қауіпсіздік негіздері (Мемлекет, аймақ, кәсіпорын, тұлға). Журнал «Бизнес-мектеп». – БӘУ. - 1997. - 356 б.
7. Тұрақтылық пен елдің қауіпсіздігі жаңа ғасырда. Ұлттық қауіпсіздік: онжылдықтың нәтижелері. Астана: Елорда, 2005. - 463 б.
8. Сенчагов В. Экономикалық қауіпсіздік: геосаясат, жаһандану, өзін-өзі сақтау және дамыту. Москва: Высшая школа, 2002. - 320 б.
9. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауы Қазақстан-2050 стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // <http://kuis.kz/ru/strategiya-kazahstan-2050-novyy-politicheskiy-kursostoyavshegosya-gosudarstva>
10. Қазақстан-сандармен статистикалық жылнамасы. Алматы: Қазақстан Республикасы статистика агенттігі, 2009. - 176 б.

Ж.М. Садыкова¹, А.С. Көшек²

¹²*Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

Нефтеперерабатывающий комплекс является основой экономической безопасности страны

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути и решения нефтеперерабатывающих комплексов с целью защиты экономики страны и улучшения процесса экономического развития. Также рассмотрен вопрос о вхождении Казахстана в число 30 развитых стран мира к 2050 году.

Ключевые слова: экономическая безопасность, нефтеперерабатывающий комплекс, экономика региона, экономика страны, Стратегия Казахстан 2050.

ZH.M. Sadykova¹, A.S. Koshek²

¹²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Oil refining complex is the basis of economic security of the country

Abstract: This article considers ways and solutions of oil refining complexes to protect the country's economy and improve the process of economic development. At the same time, the question of Kazakhstan's accession to the top 30 strongest economies of 2050 will be considered.

Key words: economic security, oil refining complex, economy of the region, economy of the country, Strategy Kazakhstan 2050.

References

1. Bykov V.P., Dembovskaya O.A., Lebed'ko Ye.M. Ekonomicheskaya bezopasnost' regionov i preodoleniye ugroz v sovremennykh usloviyakh. - Bryansk: BGITA, 2012. - 248 s.
2. Krivorotov V.V., Kalinina A.V., Eriashvili N.D. Ekonomicheskaya bezopasnost' gosudarstv i regionov. - M: Yedinstvo-Dana, 2011. - 352 s.
3. Ministerstvo narodnogo khozyaystva Respubliki Kazakhstan. Veb-sayt: www.stat.gov.kz.
4. Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan: <http://www.akorda.kz>
5. Gordiyenko D.B. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva. Analiticheskij otchet / 2009. - 5 str.
6. Oleynikova Ye.A. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatiye, lichnost'). Zhurnal «Biznes-shkola». - Universitety. - 1997. - Stat'ya 356
7. Stabil'nost' i bezopasnost' strany v novom stoletii. Natsional'naya bezopasnost': itogi desyatiletiya. Astana: Stolitsa, 2005. - 463 s.
8. Senchagov V. Ekonomicheskaya bezopasnost': geopolitika, globalizatsiya, samosokhraneniye i razvitiye. Moskva: Vysshaya shkola, 2002. - 320 s.
9. Obrashcheniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A.Nazarbayeva k narodu Strategiya Kazakhstan-2050: novyy politicheskij kurs sozdannogo gosudarstva // <http://kuis.kz/ru/strategiya-kazahstan-2050-novyy-politicheskij-kurssostoyavshegosya-gosudarstva>
10. Kazakhstan - statisticheskij yezhegodnik. Almaty: Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike, 2009. - 176 s.